

УДК 336.226

КОЛОТУХА С.М., к. е. н.,
ВРАЧИНСЬКА О.В.,
м. Умань

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АПК: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

***Анотація.** В статті розглянуто проблеми банківського кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні та запропоновано напрями його вдосконалення.*

***Ключові слова:** банківське кредитування, сільськогосподарські підприємства, аграрний сектор.*

***Аннотация.** В статье рассмотрены проблемы банковского кредитования сельскохозяйственных предприятий в Украине и предложены направления его совершенствования.*

***Ключевые слова:** банковское кредитование, сельскохозяйственные предприятия, аграрный сектор.*

***Abstract.** In the article the problems of the bank crediting of agricultural enterprises in Ukraine are considered and directions of its improvement are proposed.*

***Keywords:** bank crediting, agricultural enterprises, agricultural sector.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання підвищується потреба сільськогосподарських підприємств у зовнішніх джерелах фінансування своєї діяльності. При цьому дуже важливим є дотримання оптимальної структури капіталу підприємства, адже від цього значною мірою залежить його фінансова стійкість та кредитоспроможність. Значній частині сільськогос-

подарських підприємств у процесі ведення фінансової господарської діяльності доводиться використовувати позичковий капітал, зокрема, кредити комерційних банків, що сьогодні є проблематичним. Разом з тим, залучені кредити, всупереч досить поширеній думці, не завжди можуть приносити додатковий прибуток, тобто використовуватися ефективно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В силу об'єктивних обставин проблеми кредитування формувань агросфери в Україні досліджено недостатньо. Не дивлячись на вагомий внесок у вирішення проблем кредитування сільськогосподарських формувань, насамперед, з боку зарубіжних дослідників Г. Асхауера, Д. Джонсона, Лівінгстона Г. Дугласа, М. Левіна, Джона Ф. Маршалла, Випула К. Бансала, Л. Міхаела, Дж. Шермана, М. Шнайдермана, Р. Страйка, Дж. Фрідмана, Н. Ордуей та відомих українських і російських дослідників О. Свтуха, С. Кручка, В. Кудрявцева, Н. Косаревої, враховуючи, що в Україні кредитування агроформувань (в тому числі і пільгове) в останні роки з об'єктивних причин було частково призупинене, його проблематика потребує подальших наукових пошуків, що й було мотивом проведення даного дослідження.

Враховуючи вищесказане, розробка теоретичних і прикладних аспектів удосконалення процесу залучення та використання банківських кредитів сільськогосподарськими підприємствами набуває особливої актуальності.

Мета статті. Метою даної статті є дослідження сучасного стану та перспектив вдосконалення механізму кредитування організованих аграрних агроформувань.

Виклад основного матеріалу. Особливості механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності в аграрному секторі нами схематично зображено на рис. 1.

Серед багатьох причин складного фінансового клімату аграріїв є несприятлива економічна ситуація, в якій знаходяться сільськогосподарські товаровиробники та відсутність відпрацьованої системи їх кредитного забезпечення, яка б врахувала специфіку розвитку аграрного сектору.

Все це привело до важкого фінансового стану аграрних підприємств. Фінансовий стан підприємства є найважливішою характеристикою його господарської діяльності. Він визначає конкурентоздатність підприємства і його потенціал у діловій співпраці, є гарантом ефективної реалізації економічних інтересів всіх учасників фінансових відносин – як самого підприємства, так і його партнерів. Враховуючи нестабільний фінансовий стан аграрних підприємств їм досить важко налагодити стабільні економічні і фінансові відносини із суб'єктами підприємницької діяльності.

Про залежність сільськогосподарських підприємств від залучених коштів свідчать дані табл. 1.

З даних табл. 1 можна зробити висновок, що процес кредитування сільгоспвиробників не набув стабільності і носить циклічний характер. Кредитним закладам країни необхідно відпрацювати єдиний критерій визначення об'ємів кредитування аграрної галузі.

У більшості країн світу 70% кредитного забезпечення сільськогосподарського виробництва припадає на банківські кредити. За цих умов обсяг банківського кредитного забезпечення для аграрного сектора України має бути в межах 10-12 млрд. грн. [1].

Проте не існує єдиної думки щодо оптимального об'єму кредитних ресурсів до об'єму валової продукції сільського господарства. Для цього необхідно визначити мінімальну (хоча це не досить суттєво) та максимальну межу надання кредитів, що безпосередньо впливає на рівень кредитоспроможності підприємств. На нашу думку, розмір кредитів, залучених сільгоспідприємствами, не повинен перевищувати 40% об'єму валової продукції сільського господарства. Перевищення цієї граничної межі може привести до порушення циклу процесу відтворення [2].

За підрахунками вчених, для того щоб АПК став на шлях інноваційного розвитку, він щороку має одержувати не менше 100 млрд. грн. кредитних ресурсів. Проте в найсприятливіший для аграріїв 2008 р. вони змогли позичити в банках лише 21 млрд. грн., а в 2011 р. – лише 7 млрд. грн. Унаслідок цього більшість господарств вимушені користуватися застарілою технікою, кожен гектар ріллі недоодержує мінеральних та органічних добрив, засобів захисту тощо понад 2 тисячі гривень. Через це, урожайність зернових в Україні у 2-2,5 рази, а продуктивність тваринництва удвічі нижчі, ніж у країнах ЄС [3, с. 35].

На заваді розвитку банківського кредитування аграрного сектору стала фінансова криза, яка розпочалася у 2008 році. В цих умовах відбулося подорожчання банківських кредитів (процентні ставки за кредитами зросли з 18 до 27%), більш жорсткими стали умови до кредитоспроможності позичальників, до застави, а також зменшилися пропозиції щодо кредитних продуктів, особливо довгострокового характеру, через проблеми ліквідності в банках. Як наслідок, різке падіння обсягів залучених кредитів підприємствами АПК з 20,1 млрд. грн. до 6,8 млрд. грн. (майже втричі). Також такому скороченню сприяло зменшення виплат із бюджету на фінансову підтримку підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення коротко – та довгострокових кредитів. Так, у бюджеті на 2008 рік на виплату часткової компенсації було передбачено 1650 млн. грн., а в 2009 р. – тільки 300 млн. грн. Загалом пільгові кредити були ключовою складовою заборгованості підприємств АПК перед банками. Протягом 2000–2010 рр. їх питома вага в структурі кредитів, наданих підприємствам АПК, коливалась у межах від 38 до 81%.

Зміни у структурі джерел утворення господарських засобів сільськогосподарських підприємств у 2010 р. характеризуються зростанням частки зобов'язання, з яких 10,5% складають короткострокові кредити та 22,9% – довгострокові кредити. Спостерігається збільшення обсягів виробництва валової продукції сільського виробництва у 2010 р. в порівнянні з 2000 р. на 29,1%. Незважаючи на зростання загального фінансового результату діяльності сільськогосподарських підприємств, 30,7% з них у 2010 р. були збитковими, а отже, мали обмежені можливості вчасно розрахову-

ватися з кредиторами. Незважаючи на поступове нарощування обсягів залучених банківських кредитів у 2010 р., їх розмір лише у 2013 – 2014 рр. досягне рівня передкризового 2008 р., про що свідчать результати оцінки, проведеної за допомогою аналізу рядів динаміки. Низькою залишається частка банківських кредитів, залучених сільськогосподарськими підприємствами, у загальному обсязі кредитів, залучених сільськогосподарськими підприємствами, у загальному обсязі кредитів, наданих суб'єктами господарювання, що у 2010 р. складала лише 5,3%. Впродовж 2000-2010 рр. рівень середньозважених відсоткових ставок за кредитами для сільськогосподарських підприємств був вищим, ніж за іншими видами економічної діяльності. Водночас він, як правило, перевищував рівень рентабельності сільськогосподарської продукції, тому для багатьох підприємств залучення банківських кредитів було малоефективним.

Ситуація щодо кредитування підприємств АПК певним чином покращилася в 2011 р. – обсяги кредитування зросли на 48,5%, в тому числі пільгові кредити зросли на 38,5% за рахунок збільшення фінансування з бюджету на 62%, але не досягли обсягів 2008 р. Попри підвищення обсягів кредитування в 2010 р. процентні ставки залишалися високими. Так, у 2009 р. вони коливались в межах 16-39%, в 2010 р. – 15-36%. Позитивні зрушення у цьому напрямі відбулися в 2001 р. – діапазон їх коливання становив 9,5–25% (в середньому 19%, дані Мінагропрому станом на 17 травня 2011 р.). Виходячи з того, що середній розмір компенсації становить 15,5%, то кредити аграріям нинішнього року обійдуться під 3,5% річних, що є позитивним наслідком низької рентабельності аграрного сектору [4; 5, с. 27].

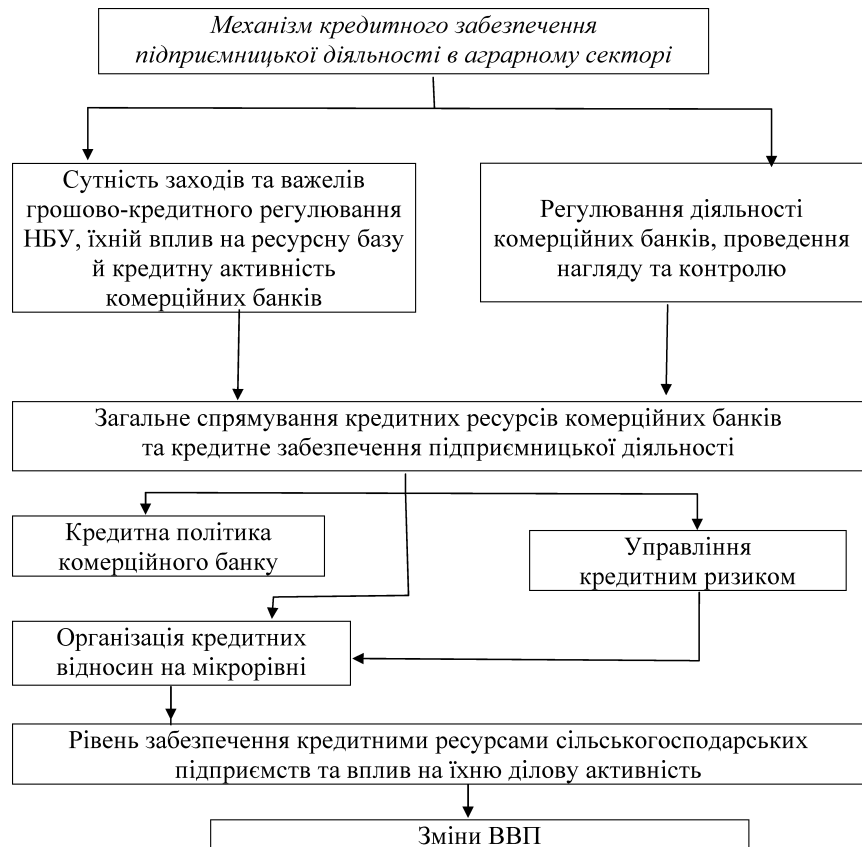

Рис. 1. Орієнтована схема практичної реалізації механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності аграрної галузі*

*Узагальнено авторами.

Таблиця 1

Відношення обсягів кредитів, залучених сільгоспідприємствами, до валової продукції сільського господарства*

Показники	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Залучено банківських кредитів сільськогосподарськими підприємствами, млрд. грн.	1,9	4,4	5,6	6,8	7,5	10,5	12,8	16,8	18,2	5,4	9,6
Валова продукція сільського господарства (у порівняльних цінах 2005 р.), млрд. грн.	77,9	85,8	86,8	77,3	92,5	92,6	94,9	88,8	104,0	102,1	100,5
Частка кредитів банків у валовій продукції сільського господарства, %	2,4	5,1	6,4	8,8	8,1	11,3	13,4	18,8	17,5	5,2	9,5

*Джерело: Олійник О. Аналіз ринку кредитних послуг / О. Олійник // Агробізнес сьогодні, № 18(217), 2011 – С. 50.

Законом України "Про Державний бюджет України на 2011 рік" Мінагрополітики було передбачено видатки на підтримку підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредиторів за рахунок загального фонду в обсязі 531,4 млн. грн., що становить лише 29% потреби (оцінюється в понад 1,8 млрд. грн).

З метою поліпшення фінансування аграріїв, зокрема в період збиральних робіт, Мінагрополітики звернулося до Національного банку з пропозицією:

- сприяти рефінансуванню банків із метою активізації надання ними дешевих кредитів підприємствам агропромислового комплексу в потрібних обсягах та у пролонгації кредитів, які залучалися аграріями у минулі роки;
- продовжувати дію постанови Правління Національного банку, відповідно до якої під час кредитування сільськогосподарських товаровиробників вартість забезпечення приймалася за сприятливими для аграріїв коефіцієнтами.

Крім того, перспективним для вітчизняного аграрного сектору є запровадження в практику кредитних відносин такого кредитного механізму як складські свідоцтва.

Складськими свідоцтвами в США користуються понад 80 років. Останнім часом систему складських свідоцтв впроваджують у Польщі, Болгарії, Туреччині, Казахстані, Росії, Словенії, Угорщині, Хорватії, Кенії. Та й в Україні за часів НЕПу в обігу вже були складські розписки. Так що досвід функціонування даного кредитного механізму вже є, його необхідно детально вивчити, вдосконалити та запровадити в Україні [6, с. 14].

Поштовхом до цієї роботи стало підписання Меморандуму про взаєморозуміння між Європейським банком реконструкції та розвитку й Українським урядом із впровадження в Україні системи складських документів на зерно.

Стаття 37 Закону України "Про зерно та ринок зерна в Україні" визначає три види складських документів, які зернові склади видаватимуть власникам збіжжя на підтвердження прийняття його на зберігання. Це подвійне складське свідоцтво, просте складське свідоцтво та складська квитанція. Всі три документи підтверджують права власності на здане на зберігання зерно, зазначають його кількість, якість, термін і спосіб зберігання, плату за надані послуги та зобов'язання повернути зерно власникові [7, с. 35].

Одержуючи складське свідоцтво, власник, бажаючи розпоряджатися зерном протягом терміну зберігання, може на власний вибір одержати просте або подвійне складське свідоцтво на визначену ним частину зерна, що зберігається на складі. В обмін віддає складську квитанцію на цю частину зерна. При цьому складу не дозволяється видавати більше одного складського документа на одну і ту ж саму частину збіжжя. Просте складське свідоцтво надає можливість його власникові протягом терміну зберігання зерна

продати, обміняти його або подарувати. При цьому на підтвердження переходу права власності складають Акт прийому-передачі складського свідоцтва новому власникові. А він, в свою чергу, у встановленому порядку має повідомити зерновий склад, де зберігається зерно, на яке було видано це свідоцтво, про вчинену передачу документа, права власності та зобов'язань за ним. Подвійне свідоцтво складається з частини А – складське свідоцтво та частини Б – заставне свідоцтво. Тож і зерно повертають власникові в обмін на обидві частини свідоцтва, пред'явлені разом, або в обмін на частину А і суму позики та процентів за нею, отриманих за заставним свідоцтвом.

Подвійне складське свідоцтво надає можливість власникові зерна розпорядитися збіжжям протягом терміну його зберігання, а також використати як усе зерно, так і будь-яку його частину як забезпечення застави для отримання позики. Гнучкість системи полягає в тому, що складські документи на зерно, для зручності користування ними, певною мірою, можуть замінювати один одного, тобто один вид документа може виконувати функції іншого. Наприклад, продати зерно можна, використовуючи як просте складське свідоцтво, так і подвійне. І для одержання позики законодавство дозволяє використовувати не тільки подвійне складське свідоцтво, а й просте, правда, процедура при цьому буде дещо складнішою.

Державним агентом на зерновому ринку України виступає ДАК "Хліб України" – це вона й стала пілотним проектом у роботі зі складськими документами. В останній час робота проводилась значно активніше: сільгоспвиробники, які скористались цією системою в 2004 р., вже знали, як працювати зі складськими документами (а вони в основному користувались подвійними складськими свідоцтвами), тому користуються системою й сьогодні. Адже, при цьому по-перше, спрощується та прискорюється реалізація зерна без фізичного його переміщення, по-друге, під заставу подвійного складського свідоцтва власник зерна може одразу взяти кредит, як правило, не менше 70–80% від ринкової вартості зерна, що дає змогу планувати подальшу господарську діяльність, по-третє, підвищується ефективність та прозорість роботи зернових складів. У цілому ж введення системи складських документів сприяє формуванню організованого ринку зерна [6, с. 14-15].

Поряд з цим, запровадження складських свідоцтв потребує термінової сертифікації всіх елеваторів та інших підприємств системи ДАК "Хліб України", оскільки хоч нині вони і налічують 543 елеватори, хлібоприймальні підприємства та хлібні бази, з них поки-що лише 202 сертифіковані, що гарантує забезпечення ними збереження якості й кількості зерна, а отже, зниження ризиків для його власників та позикодавців. Приведення технологічної бази до нормативних вимог потребує близько 100 тис. грн. для кожного із таких підприємств, але ті, хто працює на перспективу, розуміють, що ці витрати варті зиску [6, с. 14-15].

Варто зазначити, що держава намагається стимулювати розвиток цієї нової форми кредитування організованих аграрних формувань. Зокрема, Постановою Кабміну № 510 від 20.11. 2004 р. передбачено, що починаючи з 01.01. 2005 р. зернові склади, у яких під час перевірок виявиться відсутність сертифікату відповідності, повинні позбавлятися права на прийом та зберігання зерна та продукції його переробки [8, с. 15]. В той же час, не дивлячись на те, що підприємства системи ДАК "Хліб України" є державними і їхнім прибутком розпоряджається саме держава, більшість із них і до сьогодні не мають коштів на проведення реконструкції та сертифікації [6, с. 14-15].

Таким чином, з одного боку, держава намагається стимулювати реконструкцію та сертифікацію підприємств ДАК "Хліб України", а з іншого – не має на це коштів.

Висновок. Результати дослідження показали, що з метою вдосконалення кредитного механізму сільськогосподарських підприємств необхідно розробити їх кредитну політику, як комплекс заходів, спрямованих на забезпечення процесу залучення та використання кредитних ресурсів, що сприятиме мінімізації кредитного ризику та збереженню їх фінансової стабільності.

Крім того, перспективним напрямом розвитку кредитних відносин в аграрному секторі економіки України є запровадження складських свідоцтв. Адже, по-перше, при їх використанні спрощується та прискорюється реалізація зерна без фізичного його переміщення, по-друге, під заставу подвійного складського свідоцтва власник зерна може одразу взяти кредит, як правило, не менше 70–80% від ринкової вартості зерна, що дає змогу планувати подальшу господарську діяльність, по-третє, підвищується ефективність та прозорість роботи зернових складів. У цілому ж введення системи складських документів сприяє формуванню організованого ринку зерна.

Поряд з цим, запровадження складських свідоцтв потребує термінової реконструкції та сертифікації всіх елеваторів та інших підприємств системи ДАК "Хліб України", що потребує додаткових джерел фінансування.

Подальші дослідження в даному напрямі фінансової науки слід присвятити розробці напрямів вдосконалення земельно-іпотечного кредитування сільськогосподарських підприємств, яке є особливо перспективним в контексті невідворотності запровадження в Україні ринку сільськогосподарських угідь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва / М.Я. Дем'яненко, В.М. Алексійчук, А.Г. Борщ та ін.: За редакцією М.Я. Дем'яненка. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 256 с.
2. Колотуха С.М. Проблеми та перспективи банківського кредитування аграрної галузі регіону / С.М. Колотуха, І.Ф. Коваленко, І.П. Борейко // Банківська справа. – 2009. – № 5. – С. 155-165.
3. Безуглий М.Д. Сучасний стан реформування аграрно-промислового комплексу України / М.Д. Безуглий, М.В. Присяжнюк – К.: Аграрна наука, 2012. – 48 с.
4. Олійник О. Аналіз ринку кредитних послуг / О. Олійник // Агробізнес сьогодні, № 18(217), 2011 – С. 50-51.
5. Філіпченко А.С. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. / А.С. Філіпченко, В.С. Будкін, А.С. Гальчинський // К.: Либідь. – 2002. – 487 с.
6. Волошка В. Складське свідоцтво – кредит / В. Волошка // Пропозиція – 2005 – № 1. – С. 14-15.
7. Про зерно та ринок зерна в Україні : Закон України від 04.07.2002 № 37-IV. // Відомості Верховної Ради України, 2002, № 6. – С. 25-49.
8. Про ліцензування та сертифікацію окремих видів господарської діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від № 510 від 20.11. 2004 року // Відомості Верховної Ради України, 2004, № 12. – С. 5-19.